

літаратурна-мастацкага вяшчання прадстаўлены радыёпастаноўкамі «Паэт і дзяўчына», прысвечанай Я. Купалу, і «Адгукніся, браце!» пра гады творчага станаўлення Я. Коласа.

Літаратура

1. Курков, И.Н. Белтелерадиокомпания. Мир живого эфира / И.Н. Курков. – Минск : Медиафакт, 2007. – 304 с.
2. Паэт і дзяўчына // Белтелерадиокомпания [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа : https://www.tvr.by/company/prensa-o-nas/paet_dzya_chyna/. – Дата доступа : 26.10.2017.
3. Радкевіч, Я.Р. Беларускае радыё: гісторыя, перспектывы развіцця / Я.Р. Радкевіч. – Мінск : БДУ імя У.І. Леніна, 1983. – 197 с.
4. Сабалеўскі, А.В. Паўлінка / А.В. Сабалеўскі, В.Г. Брылон // Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: у 2 т. Т. 2: Лабанок – Яшчур / рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2003. – С. 244–246.
5. Сабалеўскі, А.В. Раскіданае гняздо / А.В. Сабалеўскі // Тэатральная Беларусь: Энцыклапедыя: у 2 т. Т. 2: Лабанок – Яшчур / рэдкал.: Г.П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2003. – С. 297–298.
6. Трапянок, У.А. Перыяды станаўлення і развіцця беларускага радыётэатра / У.А. Трапянок // Веснік Бел. дзярж. ун-та культ. і маст. – 2016. – № 2(26). – С. 100–107.

Т. П. Хоміч

МЕТОДЫКА АНАЛІЗУ ЛІТАРАТУРНА-КРЫТЫЧНЫХ МАТЭРЫЯЛАЎ НА ЗАНЯТКАХ СА СТУДЭНТАМІ-ФІЛОЛАГАМІ

Літаратурная крытыка, як адна з профільных дысцыплін у сістэме філалагічнай адукацыі ў ВНУ Беларусі, вывучае метадалагічныя асновы беларускай літаратурна-крытычнай думкі (тэарэтычны аспект), умовы яе станаўлення і развіцця (гістарычны аспект). На шляху засваення літаратурна-крытычнай парадыгмы таго ці іншага перыяду адбываецца непасрэднае знаёмства з шэрагам тэкстаў, якія трэба не толькі прачытаць, але і прааналізаваць. Як паказвае практыка, пэўныя складанасці ў студэнта выклікае нават уважлівае чытанне крытычнага матэрыялу, асабліва калі яго агульны сэнс ужо вядомы з гісторыка-літаратурнага курса (гэта тычыцца, напрыклад, артыкулаў М. Багдановіча “Забыты шлях”, В. Ластоўскага “Сплачвайце доўг”, К. Крапівы “Аб сатырычнай камедыі” і інш.). У гэтым выпадку ўзнікае ілюзія ведаў і матэрыял чытаецца “бегла”, без патрэбнай скрупулёзнасці ў нюансах.

Нярэдка прыступіць да дэтальнага аналізу перашкаджае ўспрыманне артыкула выключна як дапаможнага матэрыялу, крыніцы гатовых думак і трапных цытат, якія добра выкарыстаць пры літаратуразнаўчым аналізе мастацкага твора. Асэнсаванне крытычнай публікацыі, у такім разе, заканчваецца банальным пераказам зместу і пагражае прыняццем за канчатковую ісціну ўсіх зробленых у ёй ацэнак і высноў, без уліку грамадска-эстэтычнай пазіцыі крытыка, абраных ім крытэрыяў характарыстыкі літаратурных з’яў, сацыяльна-культурнага моманту.

Прафесійны аналіз літаратурна-крытычнага матэрыялу падразумявае не абсалютнае прыняцце яго палажэнняў, а грунтоўнае тлумачэнне пазіцыі крытыка.

Важна, *што* ён сказаў, але яшчэ больш важна – *чаму* ён сказаў *так*. Неабходна прасачыць логіку думкі, вызначыць ступень аргументаванасці высноў. Кожны артыкул павінен успрымацца ў кантэксте літаратурнага працэсу і эпохі ў цэлым.

Як паказаў вопыт выкладання дысцыпліны на філалагічным факультэце БДПУ імя Максіма Танка, на этапе выпрацоўкі навыкаў аналізу літаратурна-крытычных матэрыялаў значнай дапамогай студэнтам можа стаць своесаблівы план, схема аналізу. Прапанаваная схема грунтуецца на практычным вопыце яе прымянення (складалася і неаднаразова карэктавалася непасрэдна ў вучэбным працэсе), а таксама ўлічвае метадычныя пошукі іншых даследчыкаў [2 ; 3]. План не патрабуе абмежаванняў думкі студэнта, а толькі прапануе логіку разгортвання адказу.

ПРЫКЛАДНЫ ПЛАН АНАЛІЗУ ЛІТАРАТУРНА-КРЫТЫЧНАГА МАТЭРЫЯЛУ

1. Вызначыць аб’ект ацэнкі, аналізу ў артыкуле (мастацкі твор, кніга, літаратурная з’ява або праблема, інш.).

2. Выявіць мэту, задачы, пастаўленыя крытыкам, матывацыю звароту да пэўнага пісьменніка, твора або да тэмы, праблемы.

Адказы на гэтыя пытанні можна атрымаць непасрэдна з тэксту артыкула, з каментарыяў да яго ў канцы выданняў (асабліва, калі размова ідзе пра шматтомныя зборы твораў класікаў з разгорнутымі каментарыямі) або з вучэбнай, навуковай літаратуры.

3. Рэканструяваць канкрэтна-гістарычны кантэкст.

Важна высветліць час стварэння артыкула, месца публікацыі – газета, часопіс (апошняя вырашальна для крытыкі літаратурных аб’яднанняў 1920 – 1930-х гг.), вызначыць, як паўплывалі літаратурныя або грамадскія падзеі канкрэтнага часу на пазіцыю крытыка. Калі матэрыял мае адкрыты ці прыхаваны палемічны характар, неабходна яго “ўпісаць” у літаратурна-крытычны дыкурс, падключыць да аналізу артыкулы апанентаў або аднадумцаў (напрыклад, В. Ластоўскі “Сплачвайце доўг” + Л. Гмырак “Яшчэ аб сплыванні доўгу” і інш.; А. Бабарэка “Вясну радзіла восень” + М. Гарэцкі “Маладняк” + Я. Пушча “Да тэарэтычнага абаснавання маладнякізму і аб вывіхах крытыкі”; А. Адамовіч “Аб эстэтычнай глухаце ў крытыцы” + Т. Хадкевіч “Ці такой павінна быць крытыка?”). Варта падумаць і пра значэнне артыкула ў гісторыі нацыянальнай літаратуры і крытыкі.

4. Вызначыць крытэрыі ацэнкі, якія прымяняе крытык у дачыненні мастацкага твора або літаратурнага працэсу. Напрыклад, для аналізу прапануецца артыкул А. Бабарэкі “Паэма “Сымон-музыка” Якуба Коласа” (“Узвышша”, 1927, № 3), які з’яўляецца першым, але грунтоўным прачытаннем стаўшага класікай твора. Крытык характарызуе коласаўскую паэму як твор адраджэнскага перыяду ў агульным “кругабегу” развіцця літаратуры (паводле аўтарскай перыядызацыі, прыведзенай тут жа). Адпаведна крытэрыямі яго ацэнкі выступаюць прыкметы, якімі А. Бабарэка надзяляе адраджэнскую літаратуру: нацыянальнае і “агульналюдзкае” значэнне, уключанасць у сусветны кантэкст, народны (нацыянальны) дух, глыбіня і шырыня ўспрымання рэчаіснасці, адлюстраванне пісьменніцкага светапогляду, шматпраблемнасць, выяўленне жыцця працоўных

мас, мастацкая каштоўнасць (на ўзроўні структуры, жанравай формы, рытму, стылю).

Усведамленне характэрных прыкмет, на падставе якіх ацэньваецца пэўны твор або літаратурны працэс, выключна неабходна для ўстанаўлення метадалагічных падыходаў, блізкіх крытыку.

Трэба ўлічваць, што ў пісьменніцкай крытыцы (напрыклад, Я. Коласа, З. Бядулі, К. Чорнага, А. Адамовіча, М. Стральцова, В. Быкава і інш.), пазначанай неардынарнасцю мыслення, большай суб'ектыўнасцю і экспрэсіўнасцю, мастацкі твор часта ацэньваецца і разглядаецца ў святле эстэтычных пошукаў самога крытыка-пісьменніка. У гэтым выпадку варта зрабіць акцэнт на індывідуальна-аўтарскай своеасаблівасці крытычных падыходаў.

5. Ахарактарызаваць майстэрства крытыка.

У працэсе аналізу артыкула далёка не ўсе студэнты звяртаюць увагу на яго кампазіцыю, лагічнасць структуры, жанравыя прыкметы, пафас і г.д. Тым не менш літаратурная крытыка як “самастойны від духоўнай дзейнасці” [1, с. 16] утрымлівае немалы патэнцыял мастацкасці. Вывучэнне тэксты артыкула якраз выяўляе яе (крытыкі) мастацкі пачатак, а таксама паглыбляе ўяўленне аб спецыфіцы крытычнай думкі пэўнага аўтара.

У кампазіцыйнай структуры артыкула разглядаюцца форма зачыну (напрыклад, фармулёўка галоўнай думкі, агульны роздум, апісанне, эпіграф або сэнсавазначная цытата і інш.), назва артыкула, прынцып пабудовы (індуктыўны, дэдуктыўны, прыступкавы, храналагічны і інш.), вызначаецца эстэтычная дамінанта (думка, аўтарскае пачуццё або факт). Варта ўстанавіць, які аспект пераважае ў канцэпцыі артыкула: публіцыстычны, эстэтычны, навуковы, філасофскі. Для гэтага неабходна зафіксаваць у структуры тэксту “выхады” ў жыццё, у сумежныя віды мастацтва, прыёмы літаратуразнаўчага аналізу, развагі над анталагічнымі праблемамі і інш.

Пафас літаратурна-крытычнага матэрыялу (пазітыўны, негатыўны, нейтральна-акадэмічны, сьвярджалны, знішчальны, кампліментарны і г.д.) можа быць звязаны з асабістымі ідэйна-эмацыянальнымі адносінамі крытыка да аб'екта ацэнкі, можа адлюстроўваць спецыфіку жанру публікацыі або выяўляць агульны характар крытычнай думкі пэўнага перыяду.

Уменне вызначыць жанравую форму літаратурна-крытычнага матэрыялу (рэцэнзія, літаратурны агляд, палемічны або праблемны артыкул, эсэ, біяграфічны нарыс і інш.) залежыць ад узроўню ведаў пра спецыфіку кожнага з жанраў і ад практычнага вопыту студэнта.

Для больш глыбокага засваення артыкула ў ходзе аналізу, для выпрацоўкі ўласнай крытычнай думкі і эстэтычнага густу варта прапанаваць студэнтам дадатковыя пытанні:

– У чым вы не згодныя з крытыкам? Якія ацэнкі, вывады бачацца састарэлымі, няпоўнымі ў святле сучасных даследаванняў па тэме?

– Параўнайце крытэрыі ацэнкі пэўнай літаратурнай з'явы, твора ў артыкулах розных крытыкаў. (Напрыклад, раман К. Чорнага “Зямля” ў ацэнках Я. Пушчы і А. Бабарэкі; “тэорыя бесканфліктнасці” і яе наступствы ў асэнсаванні

К. Крапівы і А. Адамовіча; творчасць А. Пысіна ў прачытанні Р. Бярозкіна і М. Стральцова, інш.)

– Якому чытачу адрасавана крытычная думка ў дадзеным артыкуле? (Пытанне актуалізуе праблему камунікатыўнай функцыі крытыкі. Рэцыпіентам можа выступаць пісьменнік, творчасці якога прысвечаны матэрыял, або любы іншы майстар мастацкага слова, аматар літаратуры, масавы чытач, абазнаны літаратуразнавец, крытык-прафесіянал. Выбар крытыкам адрасата несумненна ўплывае на стыль артыкула, на маўленчыя звароты і інш.)

– На прыкладзе пэўнага артыкула дайце характарыстыку метамовы крытыкі адпаведнага перыяду. (Скажам, савецкая беларуская крытыка 1960-х гг. аперывавала паняццямі “час”, “праўда”, “духоўнасць”, “ідэал” “гуманізм”, “доўг”, “наватарства” і інш.)

Літаратурна-крытычны матэрыял, такім чынам, аналізуецца ў адзінстве зместу і формы, у шырыні кантэкстуальных сувязяў. Звернем увагу, што паўнаватрасны аналіз магчымы толькі пры ўмове ведання студэнтам тых твораў, аўтараў, літаратурных з’яў, пра якія гаворыцца ў артыкуле. На апошнім курсе, калі звычайна выкладаецца дысцыпліна, патрэбны багаж ведаў павінен быць ужо назапашаны. Для замацавання навыкаў аналізу варта прапанаваць аформіць яго пісьмова.

Літаратура

1. Грамадчанка, Т. К. Праблемы сучаснай беларускай крытыкі // Т. К. Грамадчанка, А. С. Гурская, Л. М. Гарэлік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1996. – 219 с.
2. Жук, І. В. Беларуская крытыка і літаратуразнаўства (20 – 30 г.) : метаад. парадка па курсе “Гісторыя бел. літ. крытыкі” / Гродзен. дзярж. ун-т імя Я. Купалы / І. В. Жук. – Гродна : ГрДУ, 1997. – 46 с.
3. Крылов, В. Н. Русская литературная критика: проблемы, теории и методики изучения : монография / В. Н. Крылов. – М. : Флинта : Наука, 2016. – 235 с.

В. А. Скачкова

ГРОЗЬБЫ Ў МАЎЛЕНЧАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

У маўленні беларусаў вылучаюцца нацыянальна-спецыфічныя, вобразныя, фразеалагізаваныя выразы – грозьбы, якія з’яўляюцца вынікам своеасаблівай лексікалізацыі асобных фразеалагізаваных сінтаксічных канструкцый. Індывідуальнасць іх заключаецца ў тым, што ў адрозненне ад лексічных фразеалагізмаў у гэтых адзінках няма лексічнай нерухокасці, бо ў межах зададзенай схемы дапускаецца ў той ці іншай ступені свабоднае лексічнае нападненне. Яны не звязаны з пэўнымі словамі і валодаюць фіксаванай і нязменнай схемай пабудовы, якая ўключае абавязковы парадак слоў, наяўнасць пэўных, абмежаваных у вар’іраванні граматычных форм, а часам і пэўных службовых слоў. Гэта выразы самастойнага характару. Яны выражаюць закончаную думку, адлюстроўваюць самыя разнастайныя адносіны да чалавека. Яскравай асаблівасцю